

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ. ІСТОРІЯ ОСВІТИ

УДК 37.013

Оксана МАРЧУК,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ КЛАСІВ ПРИ ЖИТОМИРСЬКІЙ МАРІЇНСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ

У статті охарактеризовано специфіку відкриття та функціонування педагогічних класів при Житомирській Маріїнській гімназії на початку ХХ ст. Зазначено, що керівництво закладу пильно стежило за дотриманням правил прийому до щойно відкритих педагогічних відділень. З'ясовано, що в гімназії майбутні вчителі вивчали методичку проведення занять з учнями, знайомилися із системою роботи класного керівника, навчалися працювати зі шкільною документацією, підбирати форми та методи роботи відповідно до вікових особливостей учнів та їх інтересів.

Ключові слова: гімназія, педагог, навчання, підготовка, документація.

В статті охарактеризована специфіка відкриття та функціонування педагогічних класів при Житомирській Маріїнській гімназії в началі ХХ в. Отримано, що керівництво закладу пристально следило за дотриманням правил прийому в тільки що відкритих педагогічних відділеннях. Виявлено, що в гімназії майбутні вчителі вивчали методичку проведення занять з учнями, знайомилися із системою роботи класного керівника, навчалися працювати зі шкільною документацією, підбирати форми та методи роботи в відповідності з віковими особливостями учнів та їх інтересами.

Ключевые слова: гимназия, педагог, обучение, подготовка, документация.

The author of the article describes the specific of opening and activity of pedagogical classes in Mariinska gymnasium of Zhytomyr at the beginning of the twentieth century. It is noted that the teachers of the institution observed the rules of admission to the pedagogical classes. It is explained that the future teachers studied the methods of teaching, studied the system of up-bringing, worked with school documentation, tried to use learning forms and methods according to the age characteristics of pupils and their interests.

Key words: high school, teacher, education, training, documentation.

Постановка проблеми. У формуванні професійної компетентності сучасного педагога важливе місце відведено педагогічному досвіду минулого. Необхідність його впровадження пояснено у сучасних освітніх документах. Так, у Законі України «Про освіту» зазначено, що одним з основних принципів освіти в Україні є „органічний зв'язок зі світовою та національною історією, культурою, традиціями...” [1].

Відповідно до вимог та запитів сучасного суспільства педагог повинен любити дітей, добре володіти методикою проведення уроків, уміти працювати із ТЗН, іти на компроміси, правильно вирішувати конфліктні ситуації, легко знаходити спільну мову зі школярами та їх батькам, бути адекватним, стриманим, толерантним, вимогливим. Підготовка фахівця такого рівня актуалізує потребу до вивчення педагогічних здобутків установ минулого, які готували вчителів та вихователів. Показовою є діяльність викладачів педагогічних класів Житомирської Маріїнської гімназії, яка діяла на початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування навчальних закладів на території Волині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. досліджували такі науковці, як Ю. Ю. Агапов, Н. М. Андрійчук, Ж. Ю. Даюк, М. В. Лемківський, І. М. Можарівська, Н. Г. Оболончик. Серед зарубіжних учених, які вивчали освітній процес досліджуваного періоду, доцільно виокремити праці Г. З. Агафонова, Є. С. Веденського, Ю. Г. Володько, Н. М. Шкляєвої. Сучасні науковці зазначають, що в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. до педагогів ставили такі вимоги: „достатня теоретична підготовка вчителя народної школи; ознайомлення зі зразками роботи в школі та навчальна практика в ній; набуття власного досвіду роботи зі школярами” [5, с. 267].

Мета статті – дослідити специфіку підготовки майбутніх учителів Житомирської Маріїнської гімназії до роботи з дітьми.

Виходячи з мети статті, основними її завданнями є: проаналізувати архівні документи, що стосуються діяльності педагогічних класів гімназії; визначити умови вступу на педагогічне відділення; дослідити методи, форми та прийоми, які використовувалися викладачами Житомирської гімназії.

Виклад основного матеріалу. У кінці XIX – на початку XX ст. на території Російської імперії функціонували заклади імператриці Марії Олександрівни (дружини Олександра II), для яких був притаманний високий рівень організації навчально-виховного процесу і належна підготовка їх випускників до роботи у школах.

Проаналізуємо особливості навчання дівчаток у Житомирській Маріїнській гімназії, де було відкрито педагогічні класи. До позитивних моментів діяльності жіночого закладу в Житомирі варто віднести наступні: пильний контроль за вступом на навчання; зарахування до закладу кращих учнів з інших навчальних установ; відкриття педагогічного відділення; організація педагогічної практики.

Керівництво гімназії пильно стежило за дотриманням вступних випробувань та належним прийомом документів, зокрема батьки повинні були в обов'язковому порядку подати заяву про вступ та свідоцтва про народження і хрещення дитини. Серед архівних матеріалів знаходимо клопотання такого змісту: „Прошу допустити мою дочку Галину до екзамену для вступу в підготовчий клас гімназії. До заяви додаю формулярний список про службу, метричну виписку про народження та хрещення моєї дочки” [2, арк. 1]. Обов'язковою умовою вступу в гімназію було пред'явлення довідки про щеплення від віспи та відомості про загальний стан здоров'я дитини, що свідчить про використання керівництвом здоров'язберігаючих технологій.

Зазначимо, що волинські гімназії приймали на навчання дітей, які до цього навчалися в інших установах країни. Наприклад, у 1918 р. у Житомирську Маріїнську гімназію за клопотанням батька П. Строева, начальника Житомирської поштово-телеграфної контори, перевели його дочку В. Строеву, яка до цього „відвідувала Київську гімназію та навчалася в Полтавському інституті благородних дівиць” [2, арк. 12].

Гімназистки щороку отримували своєрідний табель (атестацію), де виставлялися бали за успішність, уважність, старанність та поведінку. Аналіз цих атестацій дозволив з'ясувати, які предмети вивчалися вихованками Житомирської Маріїнської гімназії та які з них вони опанували найкраще.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що учениці першого класу 1917-1918 н. р. вивчали Закон Божий, російську мову, математику, рукоділля, письмо, французьку та німецьку мови, малювання. Вихованки третього класу опановували такі дисципліни, як Закон Божий, російську мову та словесність, математику, французьку та німецьку мови, історію, географію, фізику і космографію, малювання. Найвищі бали в дівчаток були з малювання, рукоділля, письма, Закону Божого, тоді як на вивчення математики, фізики та іноземних мов потребувало було докласти додаткових зусиль.

Специфікою волинських гімназій кінця XIX – початку XX ст. було відкриття у них педагогічних класів. Відомості про їх функціонування знаходимо в архівах, зокрема матеріалах фонду 74 Житомирського обласного архіву „Житомирська Маріїнська гімназія”. Так, у 1906 р. було видано розпорядження Канцелярії закладів імператриці Марії про доцільність підготовки майбутніх учителів: „За останні роки начальством жіночих гімназій і батьками вихованок цих закладів неодноразово робилися заяви про необхідність надання ученицям жіночих гімназій можливості здобувати після закінчення основного курсу навчання спеціальних професійних знань, не лише корисних для ведення домашньої роботи, а й таких, що можуть слугувати для них заробітком. У результаті цього був вироблений план організації при гімназіях відомства професійних курсів: професійно-педагогічних та комерційних. Положення про ці курси, а також табелі та плани для них схвалені Опікунською радою” [3, арк. 2].

Аналіз навчальної документації Житомирської Маріїнської гімназії засвідчив, що вище керівництво постійно працювало над удосконаленням правил прийому задля розширення мережі закладів, які б готували вчителів для початкових народних училищ. Із цією метою 28 квітня 1907 р. було видано розпорядження, згідно з яким випускникам закладів інших відомств дозволялося продовжувати навчання на педагогічних курсах: „Дозволено вступ у педагогічні класи при жіночих гімназіях Імператриці Марії на вільні вакансії дівчат, які закінчили курс навчання в жіночих середніх закладах інших відомств, мають відмінну атестацію своєї поведінки; обов'язковим для них є проведення вступних іспитів із певних предметів щодо виявлення знань, передбачених програмами гімназій імператриці Марії” [3, арк. 6].

Канцелярією закладів Імператриці Марії було видано ряд положень про особливості відвідування учнями педагогічних класів Житомирської Маріїнської гімназії. Зокрема, в постанові № 3 від 1908 р. йшлося про шкільну форму: „Носіння шкільної форми для учениць загальних та педагогічних класів є обов'язковим у стінах гімназії, також її необхідно вдягати на різні урочистості та свята поза закладом, де дівчата присутні в якості учениць гімназії і перебувають під наглядом учителів. При відвідуванні танцювальних вечорів, спектаклів та інших розважальних заходів, де вони не знаходяться під наглядом класних вихователів, а в супроводі батьків чи опікунів, одягання шкільної форми не є обов'язковим” [3, арк. 13].

Населення Волинської губернії усвідомлювало важливість відкриття при гімназії педагогічних класів, тому заможні громадяни жертвували свої кошти на облаштування нововідкритих відділень. Наприклад, 1 серпня 1907 р. житель Житомира, який не побажав назвати свого прізвища, перерахував кошти для Житомирської Маріїнської гімназії. При цьому він звернувся до начальника гімназії з такими словами: „Із метою сприяння відкриттю при ввіреній Вам гімназії професійно-педагогічного класу прошу прийняти від мене для цієї справи у Ваше розпорядження одну тисячу карбованців” [3, арк. 27].

Відповідно до циркулярів Канцелярії закладів Імператриці Марії, враховуючи бажання місцевого населення, у 1910 р. було затверджено відкриття педагогічних класів у Житомирській гімназії.

Серед документів Житомирського архіву знаходимо виписку із журналу Опікунської ради закладів Імператриці Марії № 19 від 3 вересня 1910 р., в якій, зокрема, зазначалося: „Опікунська рада вирішила відкрити із початку 1910–1911 н. р. при Житомирській жіночій гімназії педагогічний клас, який складатиметься зі словесного та математичного відділень” [3, арк. 74].

Щойно відкриті навчальні відділення послугувалися «Положенням про педагогічні класи при Житомирській жіночій гімназії відомства закладів імператриці Марії». У перших пунктах цього документа зазначалася мета їх створення: „Педагогічні класи при Житомирській жіночій гімназії мають на меті теоретичну та практичну підготовку класних та домашніх виховательок, педагогів для початкових класів середніх навчальних закладів та вчителів народних училищ” [3, арк. 25].

Навчання в педагогічному класі Житомирської Маріїнської гімназії тривало два роки (молодший та старший класи). Станом на 22 жовтня 1910 р. у педагогічному класі гімназії навчалася 14 дівчаток [3, арк. 93].

Окрім передбачуваних програмою дисциплін, учениці педагогічного класу додатково відвідували класи загального курсу, а також самі давали уроки. Свою педагогічну майстерність майбутні вчительки демонстрували на практичних заняттях. Останні проводилися шляхом проведення уроків із учнями підготовчого та молодших класів гімназії. На заняттях майбутні вчителі демонстрували наочні посібники, проводили ігри, вчилися працювати з дитячим колективом. Деякі учениці досягали значних успіхів, за що отримували від керівництва грамоти та подяки.

Висновки. У кінці XIX – на початку XX ст. на території Російської імперії функціонували навчальні заклади імператриці Марії. В м. Житомирі діяла Житомирська жіноча гімназія, де готували майбутніх учителів. На заняттях вихованки педагогічних класів вивчали особливості роботи з дитячим колективом, підбирали доцільні методи, форми та прийоми навчання, поглиблювали свої знання про структуру уроку, побудову шкільних підручників, зміст навчального матеріалу, використання наочності тощо. Це дає змогу стверджувати, що організація навчання в підготовчих класах гімназії була на високому рівні, учениці мали змогу закріплювати здобуті теоретичні знання на практиці, що було важливим для набуття навичок, необхідних для подальшої роботи в школі.

Аналіз навчально-виховного процесу Житомирської жіночої гімназії свідчить про належний рівень знань учениць, а відкриття педагогічного відділення сприяло підготовці педагогічних кадрів для початкових шкіл, що було важливим для підняття освіченості тодішнього населення Волині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Закон України «Про освіту»: затверджений постановою Верховної Ради України від 04.06.91 № 1144-XII [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – 451 с. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1060>.
2. Державний архів Житомирської області, ф. 74, оп. 1, спр. 78. Документи учнів та клопотання про вступ в гімназію за 1918 р., 35 арк.
3. Державний архів Житомирської області, ф. 74, оп. 1, спр. 80. Циркуляри відомства закладів імператриці Марії про організацію педагогічних класів при жіночих гімназіях, положення про педагогічні класи, 112 арк.
4. Агапов Ю. Ю. Становлення і розвиток приватної освіти на Волині (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Агапов Юрій Юрійович. – Житомир, 2011. – 20 с.
5. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860–1917 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Андрійчук Наталя Михайлівна. – Житомир, 2010. – 20 с.
6. Андрійчук Н. М. Підготовка вчителів народної школи в учительських семінаріях України (1860–1917 рр.): монографія / Н. М. Андрійчук. – Житомир : ЖДУ, 2011. – 299 с.
7. Даюк Ж. Ю. Культурно-просвітницька діяльність викладачів та випускників Кременецького ліцею в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Даюк Жанна Юріївна. – Житомир, 2011. – 20 с.
8. Левківський М. Велика Волинь: історія освіти і культури : монографія / М. Левківський. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 500 с.
9. Можарівська І. М. Розвиток позашкільної освіти й виховання на Волині-Житомирщині (друга половина XIX – 30-ті роки XX століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 „Загальна педагогіка та історія педагогіки” / Можарівська Інна Миколаївна. – Житомир, 2011. – 20 с.
10. Оболончик Н. Г. Кременецький ліцей у системі утворення Другої Речі Посполитої : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 „Історія України” / Оболончик Наталя Григорівна. – Чернівці, 2007. – 20 с.

Дата надходження до редакції: 14.12.2015 р.